

► RADNE BILJEŽNICE **SOCIJALDEMOKRACIJE**

Thomas Meyer
Treći put na raskrižju

Socijaldemokracija nije samo velika politička i stranačka opcija kojoj su privrženi milijuni ljudi u Europi i svijetu. Socijaldemokracija je i jedna od globalnih društveno-teorijskih i znanstveno-istraživačkih te svjetonazorskih orijentacija. Izazovi i odgovori socijaldemokracije, njene vrijednosti i njen položaj u svijetu koji se mijenja, predmet su mnogih istraživanja i rasprava - ekonomista, sociologa, povjesničara, politologa i drugih. Posebno su aktualna pitanja vezana uz probleme širenja i razvijanja demokratskih političkih modela, integracije starih i novih europskih i tranzicijskih država i društava, njihovih razvojnih agensa, globalnog tržišta i socijalne države, političkih i socijalnih perspektiva uopće. Nova pitanja i dileme često traže složenija razmatranja i kvalitetnije odgovore; ona traže i novo učenje i novo informiranje - otvaranje jedne radne bilježnice. Radne bilježnice socijaldemokracije objavljuju se kao svesci u kojima njihovi izdavači, Zaklada Friedrich Ebert i Udruga za razvitak socijalne demokracije Novo društvo, žele zainteresirane čitatelje obavijestiti o aktualnim raspravama, temama i gledištima u svijetu socijaldemokracije. Pojedini svesci ne iscrpljuju sistematski pojedine probleme, nego ukazuju na različita gledišta i mogućnosti njihova osmišljenijeg političkog postavljanja i rješavanja. Oni će, kako vjerujemo, postupno dati svojevrsnu panoramu članaka i rasprava, istraživanja i oglada koji zaokupljaju socijaldemokraciju - na način radne bilježnice u kojoj su i vlastite bilješke čitatelja skice za njegovo moguće zalaganje i djelovanje.

Izdavači

Bilješka Jedna od mogućih linija razmišljanja na koju pobuđuje članak:

Prva socijaldemokracija (1900-ih) svojim je vrijednostima nastojala razriješiti samu "bazu" društvenih odnosa – ograničavanjem vlasništva, te kroz *socijalizaciju* (nekad smo govorili - *podruštvljenje*) sredstava za proizvodnju.

Druga je socijaldemokracija (1950-ih) to revidirala, ali je i ukazivala na ograničenja spontane "pameti tržišta" i privatnog vlasništva kao nekih vrijednosti samih po sebi. No, u komunizmu po mnogima "kompromitirana" *socijalizacija* sredstava za proizvodnju, zamjenjena je modelima radničke participacije i socijalne države.

O kakvoj je reviziji socijalizma sada riječ – ako se drži da je potreban novi put socijaldemokracije – Treći put? Još jedno križanje socijalizma i liberalizma, u kojem se, dakako, neće odustati od samih vrijednosti socijaldemokracije, ali će se one držati *u zaleđu*, kao naknadna, neke vrste moralna forma eventualnih korekcija socijalno najgrubljih posljedica tržišta i globalizacije.

Napušta li se time davno izboreno i, činilo se, u socijalnoj državi garantirano "građansko pravo" koncepta socijalne sigurnosti, pa se tako socijaldemokracija povlači s političke i zakonodavne arene na "kulturalnu" poduku i nagovaranje globalnog (ili regionalnog) poslodavca na njegovanje kulture socijalne solidarnosti? Može li se tome vjerovati i tome prepustiti u socijaldemokraciji – npr. pred oštrim istupima desnog populizma, ali i lijeve kritike (koji dovode u pitanje i izborne uspjehe)? Ili, mogu li i sami uspjesi socijaldemokracije u "medijskoj stvarnosti", supstituirati njenu političku legitimaciju i odgovornosti u socijalnom i demokratskom okruženju izvan te stvarnosti (koja je i sama dio tržišnih odnosa)? U složenoj i obzirnoj analizi, autor naznačuje dileme i raščlanjuje mogućnosti, ne želeći dati jednostrane odgovore – za ili protiv Clinton-Blairove ponude. No, on u Trećem putu vidi barem još dva puta - umjerenu i radikalnu poziciju.

Da je autor imao u vidu i dodatne probleme socijaldemokracija novih "postkomunističkih" kapitalističkih (tranzicijskih) zemalja, možda bi ovim dvjema pozicijama mogao pridružiti i treću, onu koja mora uzeti u obzir da su njoj globalizacijski problemi posredovani i politikom onih zemalja koje su te probleme možda donekle i ublažile – tako što su ih bez zaštite prosljedile i drugima. (A. V.)

Pojam Trećega puta u njegovu najnovijem značenju skovala je 1992. godine skupina političkih savjetnika Billa Clintona, a pola desetljeća kasnije s novim su ga naglaskom preuzeli Tony Blair i njegovi intelektualni pomoćnici kako bi marketinški uobličili novi pristup lijevoga centra onome što su smatrali neminovnim novim izazovima ekonomske globalizacije. Autori pojma shvaćaju ga kao početni korak novoga vala revizionizma, čiji je cilj nova sinteza tradicionalne socijaldemokracije i liberalizma na nekim od ključnih polja društvene reforme, poput upravljanja, države blagostanja, obrazovanja, političke kulture i stvaranja radnih mjesta u novoj ekonomiji. Samo ime i novi smjer političkog mišljenja koji označava pokazali su se vrlo kontroverzima u kratkome razdoblju u kojem su ušli u političku arenu.

Ponovna sinteza socijalizma i liberalizma

Kad se prvi val revizionizma u povijesti socijalizma pojavio nekoliko godina prije početka novoga stoljeća, Eduard Bernstein, koji je bio njegov glavni promicatelj, izjavio je da je u suštini riječ o sintezi socijalističkoga nasljeđa i liberalizma. Ta je interpretacija bila točna u tri različita pogleda: prvo, revizionistički tip socijalizma – koji je kasnije nazvan demokratskim socijalizmom ili socijalnom demokracijom – zagovarao je nedvosmisleno prihvaćanje liberalne demokracije kao političkog okvira za svaki budući

korak društvene reforme. Drugo, liberalno načelo role i odgovornosti – prilagodile temeljnim vrijednostima i općim ciljevima demokratskog socijalizma. Bilo bi smisleno i vrlo informativno ako bi se pokušalo iznova ispričati cjelokupnu povijest socijalizma kao slijed ponovljenih koraka ka aktualiziranim oblicima sinteze liberalizma i socijalizma, koji su potaknuti bilo promjenama same društvene, ekonomske i političke zbilje, bilo percepcijom tih promjena unutar matice socijalističkog pokreta, te stalnog odbijanja takve sinteze od strane dogmatskih socijalista i komunista.

Revizionistički je socijalizam, nasuprot dogmatskoj verziji marksizma, od samih svojih početaka vidio sebe kao otvoreni proces učenja od zbilje, od rezultata svojih nastojanja na različitim područjima društva, no uz beskompromisnu privrženost temeljnim vrijednostima slobode, pravednosti i solidarnosti kao nepromjenjivim

*Thomas Meyer (1943) profesor je političkih znanosti na sveučilištu u Dortmundu; kao gost-profesor predavao je na brojnim svjetskim sveučilištima; voditelj je Političke akademije Friedrich Ebert Stiftunga. Bavio se pitanjima socijalne demokracije, izgradnje civilnog društva, problemima političke komunikacije i političke kulture, te ulogom medija u suvremenom društvu. Od njegovih brojnih rasprava i knjiga, na hrvatski su prevedene *Mediokracija*, *Medijska kolonizacija politike* (Fakultet političkih znanosti, Zagreb, 2003) i *Transformacija političkoga* (Politička kultura, Zagreb, 2003).

smjernicama svojih reformskih programa. Od početka 20. stoljeća u očima revizionističkih pripadnika matice socijalističkoga pokreta općim se mjestom smatrala suštinska razlika između temeljnih vrijednosti demokratskog socijalizma s njihovim općim ciljevima i aktualnih sredstava i instrumenata društvene promjene, kojima se društvo može približiti tim ciljevima. Čak je i Karl Kautsky, pristalica demokratskog marksizma u njemačkoj socijaldemokraciji, već 1919. godine u raspravi s Lenjinom i njegovom idejom komunizma na sasvim nedvosmislen način formulirao tu najvažniju razliku. Mi se zalažemo, rekao je, za socijalizaciju sredstava za proizvodnju, zato što smo uvjereni da je to najbolji način da se stvori društvo jednakih sloboda. Kad bi nas netko sutra uvjerio da to nije tako, mi bismo bez oklijevanja morali odbaciti ideju socijalizacije ako bismo htjeli ostati privrženi našim izvornim ciljevima i temeljnim vrijednostima. U tom se smislu politička filozofija socijalne demokracije razvila od dogmatizma do pragmatizma vođenog vrijednostima.

Godesberški program SDP-a iz 1959. vrlo jasno naglašava tu razliku. Međutim, postoje određena organizacijska i institucionalna sredstva koja su tako izravno i neodvojivo povezana s temeljnim vrijednostima da se mogu smatrati gotovo jednako temeljnima i stalnima kao i same temeljne vrijednosti, poput demokracije, pluralizma, ljudskih prava, socijalne sigurnosti i radničke participacije. Na polju ekonomije u socijalističkom je pokretu u gotovo svakoj zapadnoj naciji postojao stalan sukob oko društvenih ograničenja privatnoga vlasništva i oblika tih ograničenja, te oko ograničenja tržišne privrede i njihovih oblika. Međutim, uvijek je bilo jasno da tržište i privatno vlasništvo nisu temeljne vrijednosti po sebi, nego su samo – unutar određenoga okvira participacije i društvene odgovornosti – prikladna sredstva koja bolje mogu poslužiti ciljevima socijaldemokracije nego socijalizacija sredstava za proizvodnju i središnje državno planiranje.

Stoga nije ni iznenađujuće, niti pak odstupa od tradicije revizionizma matice socijalističkoga pokreta u Europi, kad glavni zagovornici Trećega puta argumentiraju da je u eri globalizacije sada došlo vrijeme za novu sintezu socijaldemokracije i liberalizma, ili čak neoliberalizma. Sa stajališta filozofije revizionističke socijaldemokracije ne može biti ništa loše u takvom pothvatu. Pitanje je, međutim, koja će sinteza socijaldemokracije i liberalizma u suvremenome svijetu na najprimjereniji način služiti ciljevima socijaldemokracije. Socijaldemokracija ne bi mogla preživjeti u vrlo kompleksnom i promjenjivom svijetu ako bi odbacila ideje pragmatizma u pogledu sredstava što ih rabi u svome projektu i stalnog revizionizma u pogledu teorija i hipoteza kojima se rukovodi u svojoj interpretaciji suvremenog svijeta i svojem odabiru političkih instrumenata i sredstava.

Treći putovi

Pojam "Trećega puta" očigledno nema precizno određeno značenje. Čak je i u povijesti socijalizma rabljen u različitim situacijama za mnoštvo različitih svrha. Austromarksisti su ga rabili između dva svjetska rata kako bi poduprli napore da pronađu put između boljševizma i socijalizma, kombinirajući najbolje od oba poretka kako bi razvili realističnu strategiju postizanja socijalističkih ciljeva u svijetu u kojem su prevladavale sile poput komunizma, fašizma i krupnog kapitala.

Nakon Drugoga svjetskog rata demokratski se socijalizam u Europi proglasio trećim putem, boljim putem između dvaju ekstrema neukroćenog kapitalizma i dogmatskog komunizma. U to je doba pojam često korišten u namjeri da se pronađe orijentacija između dvaju supersila koje su bile u usponu. Godine 1968., tijekom kratkotrajnoga Praškog proljeća, Ota Šik i drugi razvili su projekt tržišnog socijalizma s onu stranu komunističkog središnjeg planiranja i tržišnog sustava podređenog privatnom vlasništvu, i nazvali ga "Trećim putem". Pojam se općenito rabio u tradiciji demokratskog socijalizma, no s vremenom su čak i ekstremni protivnici poput Frankova fašizma u Španjolskoj smatrali taj naziv prikladnim.

U najnovijem slučaju riječ je o pokušaju Tonyja Blaira, koji, slijedeći Clintona i njegove savjetnike, promiče ideju ponovnog oživljavanja pojma trećeg puta kao oznake za pokušaj nove sinteze tradicionalne socijaldemokracije i neoliberalizma, koji je predugo, iako ne bez razloga, prevladavao u raspravama te, donekle, u politikama većina zapadnih zemalja u posljednja dva desetljeća. Strateška je namjera bila da socijaldemokratske ideje iznova dođu u ofenzivu prihvaćanjem nekih od najprivlačnijih ideja neoliberalizma. Skupina onih koji su koristili taj pojam i prihvatili taj izazov sezala je od intelektualnih udruga povezanih s Clintonovom administracijom u Washingtonu do onih koji su oblikovali intelektualnu poruku Blairove politike kao i nekih političara i intelektualaca na kontinentu, koji su se pridružili projektu (tako su u Njemačkoj etiketu Nova sredina – *Die neue Mitte* – neki proglasili potpunim ekvivalentom Trećega puta).

Stoga ne može začuditi da je projekt još uvijek neodređen i, kako ga vidi Tony Blair, dosad definiran samo nekim temeljnim vrijednostima, te pukom odlučnošću da se bude pragmatičan kako bi se pronašla primjerena sredstva za realizaciju tih vrijednosti u suvremenom svijetu. To je povezano s uvjerenjem da će neki od ideala neoliberalizma glede globalizacije, dominantne uloge tržišta i potrebe da se iznova promisli upravljanje i obnovi država blagostanja, nužno imati istaknutu ulogu u novoj pragmatičnoj mješavini sredstava i instrumenata koji tvore temeljne vrijednosti u suvremenom svijetu. Ne može biti dvojbe da je to nastojanje po sebi legitimno i nužno, s obzirom na nove ekonomske, socijalne i političke probleme koji nastaju

revolucija i mogućnost njezina prenošenja na druge zemlje zaslužuju temeljitu raspravu.

S obzirom na opseg i dubinu Blairove revolucije na sve tri razine, njegova tvrdnja da je stvorio “novu Laburističku stranku” s novim političkim identitetom, jasno i demonstrativno odvojenu od “starih laburista”, potpuno je opravdana.

Od osnivanja Prve socijalističke internacionale 1864. godine demokratska se ljevica uvijek nadala da će organizirati općesvjetsku suradnju nacionalnih snaga koje su je predstavljale i da će glede ključnih tema stvoriti dovoljno konvergencije na programskoj razini. Stoga je vrlo potrebno da se u procesu globalizacije započne globalni diskurs o Trećem putu za socijaldemokraciju, bez obzira na razlike u polazištima i tradicijama različitih socijaldemokratskih stranaka i skupina. Vrijedno je da jedni od drugih uče kako bi došli do novog razumijevanja onoga što socijaldemokracija znači u suvremenom svijetu i ponovno zadobili ofenzivnu poziciju u današnjim debatama. Takvo bi razumijevanje moglo pružiti strankama lijevoga centra zajednički temelj za koordinirano djelovanje sa svrhom da se politički odgovori na izazove globalizacije. Čini se da je, prije svega, u tome prilika i obećanje diskursa Trećega puta.

Temeljna obilježja Blairova projekta

Glavno je obilježje Blairove verzije Trećega puta njezino zasnivanje na temeljnim vrijednostima. Takve vrijednosti automatski sadrže određena strukturalna i institucionalna opredjeljenja, poput demokracije, ljudskih prava, pluralizma itd. U pogledu detalja društvenog i ekonomskog poretka, a također i u pogledu oblika ekonomskih, socijalnih i obrazovnih politika, one su otvorene za različite opcije, no izbor među različitim opcijama mora se izvršiti u svjetlu tih temeljnih vrijednosti. Opći je pristup takve političke koncepcije načelni pragmatizam: bezuvjetno važenje temeljnih vrijednosti kombinirano s uvjetnim izborom među alternativnim politikama. To je u osnovi godesberški pristup socijaldemokratskom razmišljanju. Riječ je o potpunom nerazumijevanju same koncepcije kada Tony Judt pita: “Treći put do čega? Potreban nam je neki smjer.” Jasno je da su u takvoj koncepciji temeljne vrijednosti ciljevi prema kojima se proces mora usmjeriti, one tvore njegov smjer. Takva je koncepcija smisljena orijentacija za djelovanje sve dok su same temeljne vrijednosti definirane dovoljno precizno da daju stvarna mjerila pragmatičnog napretka.

U okviru tih temeljnih vrijednosti Blair se nada da će na razini politika biti prevladana tradicionalna proturječja, poput opreke patriotizma i internacionalizma, prava i odgovornosti, poticanja poduzetništva i suzbijanja siromaštva i diskriminacije. Nema ništa loše u takvom

pristupu, a i sam Blair otvoreno priznaje da će trebati desetljeće ili više da taj okvir popuni s dovoljno detalja da bi postao djelotvornim projektom lijevoga centra za 21. stoljeće. Na nešto prizemnijoj praktičnoj razini za Blaira je karakteristično sljedeće:

- ▶ proklamira da je glavno značenje načela jednake vrijednosti inkluzija, tj. mogućnost da svaki pojedinac sudjeluje u ekonomskom i društvenom sustavu;
- ▶ preferira partnerstvo vlade i poslovnog svijeta;
- ▶ zalaže se za snažno i samouvjereno civilno društvo kao uvjet očuvanja prava i odgovornosti, koje je s državom u partnerskom odnosu;
- ▶ naglašava nužnost prihvaćanja ekonomske globalizacije i vladavine tržišta kao nepobitne životne činjenice, čemu se moraju prilagoditi vrijednosno utemeljene i djelotvorne politike.

Čini se da su političke smjernice za projekt što ide korak dalje od godesberškog tipa socijaldemokracije, koji je prevladavao u Europi u posljednja dva ili tri desetljeća, sljedeće:

- ▶ neoliberalni pristup makroekonomiji;
- ▶ politike orijentirane na ekonomiju ponude;
- ▶ bezuvjetno prihvaćanje natjecanja na tržištima roba i kapitala;
- ▶ reforme države blagostanja s ciljem da se maksimalno poveća zapošljivost radne snage umjesto jamstva zaposlenosti ili socijalne sigurnosti kao građanskog prava;
- ▶ neodređeno izjašnjavanje za održiv razvoj.

Blair se, k tome, posvetio decentralizaciji političkog sustava Ujedinjenog Kraljevstva, reformi njegova obrazovnog sustava i konstruktivnijem sudjelovanju Velike Britanije u Europskoj uniji.

Za širu raspravu o politici Trećega puta u globalnoj perspektivi nužno je razlikovati obilježja novoga koncepta koja su očigledno posljedica posebnoga britanskog konteksta od onih koja su prenosiva na druga društva. Dakako, radikalizam s kojim je Blair spreman obnoviti tradicionalni socijaldemokratski projekt rezultat je temeljite deregulacije ekonomije, uključujući tržišta rada, koju je proveo režim Margaret Thatcher. Način na koji je Blair svojim osobnim djelovanjem dizajnirao i utjelovio taj koncept u velikoj mjeri povezan s ulogom masovnih medija i stavovima nove srednje klase u Ujedinjenom Kraljevstvu. Konsenzus oko države blagostanja, koji je još uvijek nedirnut u većini kontinentalnih europskih i skandinavskih zemalja, tako je temeljito uništila Margaret Thatcher da, čini se, više nije sputavao Blairova vlastita nastojanja.

Izgleda da je bit novoga koncepta strategija koja smjera postizanju inkluzije, šansi za sve (ali ne socijalnoj pravdi!) i zapošljavanja, i to ne strukturnim reformama i makroekonomskim politikama, nego kulturnom revolucijom i odgovarajućom transformacijom države blagostanja, što bi trebalo omogućiti da se ljudi bolje prilagode ekonomskim

i društvenim strukturama određenim sadašnjim stupnjem globalizacije. Taj pomak prema kulturalnim strategijama simboliziraju pojmovi poput partnerstva između države i poslovnog svijeta odnosno države i društva, zapošljivosti i šansi za sve. Cilj je postići suštinske promjene stavova i načina djelovanja umjesto novog modeliranja struktura. Partnerstvo znači da se sve što se želi postići mora učiniti pregovaranjem umjesto suverenom državnom odlukom, i to u granicama postojećih struktura. Inkluzija znači da bi svatko trebao dobiti šansu da na neki način bude uključen u ekonomski i društveni život, na bilo kojoj razini i pod bilo kojim uvjetima. Ostalo ovisi o individualnim sposobnostima. Zapošljivost znači da država blagostanja može pomoći ljudima da dobiju novu kvalifikaciju za posao, ali u konačnici oni sami snose odgovornost za integraciju u ekonomski i društveni život.

Blair i drugi zagovornici osebujne verzije ideje Trećega puta rabe pojam kulture poduzetništva, koja bi trebala postati stavom svakoga pojedinca u društvu koje nastaje. Kulturalna revolucija koja je cilj te strategije smjera redefiniciji uloge države i odgovornosti pojedinca. Konačni rizici tržišta rada prenose se na pojedinca, a država je samo neka vrsta oslonca (socijalna pomoć koja osposobljava za rad), dok je u klasičnom konceptu socijaldemokracije pojedinac imao pravo na socijalnu sigurnost kao građansko pravo zato što je socijaldemokratska procjena bila da sama tržišna dinamika rezultira manjkavostima. To je suštinsko prihvaćanje kulturalne pozicije neoliberalizma i implicira smanjivanje državnih struktura i odgovornosti. Ta promjena ima dalekosežne posljedice za ekonomske i socijalne politike, kao i za simboličku poziciju socijaldemokratskih stranaka u političkoj areni suvremenih društava. Neke od tema o kojima je riječ doista su vrlo kontroverzne.

Tematska težišta Trećeg puta

Globalizacija

Polazište je kako Clintonove, tako i Blairove verzije obnove Trećega puta prihvaćanje ekonomske globalizacije kao neumitne činjenice sa svim njenim posljedicama za ekonomski rast na vrlo kompetitivnim svjetskim tržištima i vrste poslova koji će biti dostupni. Međutim, globalizacija je vrlo dvosmislen pojam. Multidimenzionalan je po svome opsegu i ambivalentan po svome značenju. Očigledno je da komunikacija, učinci ekološkog razaranja, bolesti, kulturalni susreti i u određenoj mjeri migracije prelaze političke granice, bilo to drago pojedinačnim državama ili ne. Taj proces transnacionalizacije sve se intenzivnije širi do globalnih razmjera. Financijska su tržišta već postala temeljito globalizirana. Međutim, to nije isto što i sveobuhvatna ekonomska globalizacija. Tržišta dobara i usluga, a osobito tržišta rada, još uvijek su vrlo daleko od toga da budu globalna, ona su, naprotiv, vrlo selektivno transnacionalna. Nema još ni jednog jedinog svjetskog

tržišta na kojem bi se sve ekonomske jedinice natjecale sa svim drugima. Veliki dijelovi nacionalnih ekonomija, različiti od zemlje do zemlje, nisu uključeni u transnacionalna tržišta, a veliki dijelovi transnacionalnih tržišta prije su regionalizirani nego globalizirani. U Europskoj uniji, primjerice, više od 80 posto transnacionalne trgovine zemalja članica odvija se unutar njezinih granica.

Nediferencirana neoliberalna uporaba argumenta globalizacije u velikoj je mjeri ideološka, uglavnom smišljena da delegitimira zahtjeve radnika, makroekonomiju i postulat političke odgovornosti za ekonomske učinke, a ne da točno opiše novu zbilju. Zato je jedna od ključnih razlika između neoliberalne i socijaldemokratske politike to kako se definira pojam globalizacije i koje se konzekvencije iz njega izvode. Za kritičku uporabu pojma, koja uzima u obzir njegove uvjete i ograničenja, dvije su konzekvencije bitne. Prva je ta da stvaran oblik i doseg globalizacije nisu učinili makroekonomske politike i političku odgovornost za cjelokupnu ekonomiju potpuno zastarjelima. Druga je ta da se znatan dio političkog utjecaja koji je izgubljen zbog globalizacije može ponovno zadobiti i uspostaviti na regionalnoj razini, što je argument koji osobito važi za Europsku uniju. K tome, koncepti koji hoće razviti obuhvatnije i učinkovitije transnacionalne i čak globalne režime radi uređenja globalne ekonomije više nisu iluzija. WTO i slične organizacije pokazuju da ima mjesta za uspostavu političkih okvira, koji se vjerojatno mogu dalje uvećavati ako za to postoji politička volja.

Ni obnovljeni socijaldemokratski projekti ne trebaju potpuno odbaciti koncepte makroekonomskog usmjeravanja, reguliranja tržišta i političkog definiranja okvira za ekonomiju. Ima prostora da se gubitak političke djelotvornosti na nacionalnoj razini nadomjesti transnacionalnom suradnjom.

Partnerstvo države i društva

Ponovno promišljanje ili čak "ponovni izum" političkog upravljanja (*governance*) s obzirom na odgovarajuću ulogu države i društva jedan je od središnjih poticaja Trećega puta. Taj koncept ima dvije dimenzije. Prva je funkcionalna, potječe od iskustva da je u vrlo kompleksnim modernim društvima sve teže te da čak biva disfunkcionalnim ako se razvoj društva pokušava usmjeravati iz strateškoga vrha društvene piramide, koji nije u dovoljnoj mjeri u stanju nadgledati društvene učinke, probleme i funkcije. Pojavila se stoga ideja da moderno upravljanje zahtijeva nove oblike suradnje političkog sustava i civilnog društva, drugim riječima, novu podjelu rada između države i društvenih aktera. Država u sve većoj mjeri postaje partnerom društvenih aktera, djelujući kao posrednik, facilitator, poticatelj i nadzornik. Ta devolucija moći do određenog je stupnja funkcionalna nužnost u suvremenim kompleksnim postindustrijskim društvima.

Sve dok nadzorna funkcija političkog sustava ostaje intaktna i omogućuje mu da preuzme odgovornost za društvo i pojedince u skladu sa zajedničkim temeljnim vrijednostima gdje god civilnodruštvene mreže dožive neuspjeh, taj je pristup alternativa privatizaciji i potiče demokratizaciju i društvenu autonomiju. Međutim, upravo bi suprotne učinke imala situacija u kojoj bi država u neoliberalnom duhu naprosto odbacila mnoge svoje političke odgovornosti i prepustila pojedincima da se nose s posljedicama tržišne dinamike. Puka privatizacija poslova za koje je ranije država bila politički odgovorna riskira da ponovno uspostavi devetnaestostoljetnu situaciju u kojoj su nekontrolirane privatne sile vladale životima i šansama velike većina ljudi, što je naposljetku prouzročilo masovno političko otuđenje i društvene nemire.

Druga je dimenzija transfera političkih funkcija na civilno društvo kulturalna, utemeljena na aktualnim procesima i proklamiranim potrebama rebalansa individualnog osjećaja za prava i odgovornosti u modernim društvima. To je dimenzija koju naglašava komunitarizam. Jačanje pojedinačeva osjećaja za obveze može u pravilu stimulirati sklonost građana da najprije ispitaju mogu li zajednički spontanom kooperacijom riješiti probleme koji se pojavljuju u sferi svakidašnjeg života, a samo ako to nije moguće, građani će ih delegirati političkom sustavu koji ih može djelotvorno riješiti. U toj dimenziji nova podjela rada između države i društva nije u prvom redu pitanje pukog odbacivanja postojećih državnih funkcija i prepuštanja njihova obavljanja diskreciji privatnih aktera. Riječ je prije o tome da se dobar dio državne intervencije učini suvišnom, budući da se posao na dobrovoljnoj osnovi obavlja u samome društvu.

Čak i u zemlji poput Njemačke, više od četvrtine stanovništva bilo je na duže vrijeme uključeno u inicijative za društvenu samopomoć. Današnji se izazov sastoji u tome da se spremnost na takav angažman proširi na nova problemska područja i da se odgovarajući duh zajednice potakne javnim strategijama, poput diskursa, uvjerljivih primjera, partnerstava i sličnih postupaka. Koncept i praksa komunitarizma može biti dobra nadopuna socijaldemokratske filozofije i politike, ali samo ako nije puka strategija legitimiranja reprivatizacije poslova za koje je odgovorna država. Postoji bitna razlika između neoliberalnog koncepta jednostavne reprivatizacije odgovornosti javnih politika i socijaldemokratskog koncepta politizacije civilnog društva u svrhu preuzimanja novih odgovornosti, koja se mora vrlo jasno istaknuti ne samo na teorijskoj razini, nego i u konkretnom obliju praktičnih projekata i samom konceptu državne odgovornosti. Oni politički poslovi koje dobrovoljni akteri ne obave u samome društvu, morat će ostati u nadležnosti vlade. Kako bi moglo odgovoriti na takve nove izazove, političko se upravljanje mora preoblikovati na imaginativan način.

Država blagostanja

Nema dvojbe da su danas socijaldemokrati suočeni s nužnošću restrukturiranja ključnih dijelova države blagostanja. Na djelu su društvene promjene koje čine neminovnima odgovarajuće promjene države blagostanja. Spomenimo samo one s najdalekosežnijim posljedicama:

- ▶ Stalno napreduje razina medicinske tehnologija, a kao neizbježna posljedica toga rastu i troškovi zdravstvenih sustava. Sustav u kojem svaki pojedinac ima pravo na puni raspon medicinskog tretmana u skladu sa svojim bolestima stalno će povećavati dio dohotka koji se troši na zdravlje, što se u ne tako dugoročnoj perspektivi neće moći financirati.
- ▶ Stalno se smanjuje omjer stanovništva u radnoj dobi u odnosu na stanovništvo starije dobi. To čini nužnim nove formule za održive opće mirovinske sustave.
- ▶ U nekim državama blagostanja sustav skrbi za nezaposlene stvorio je posebnu zamku nezaposlenosti time što porezno opterećenje dohotka od niskih plaća iznosi 100 ili više posto. Potrebni su novi načini povezivanja sustava socijalne skrbi i tržišta rada.

Iako je državi blagostanja iznimno potrebna reforma, to bi trebalo napraviti na taj način da se sačuvaju temeljni ciljevi zbog kojih je ona izumljena i zacrtana kao socijaldemokratski projekt prije više od sto godina. Neoliberalni je lijek jednostavan: smanjiti državu blagostanja i odstupiti pred snagom i mudrošću tržišta. To će, sugeriraju neoliberali, odmah smanjiti opterećenost javnih proračuna te prije ili kasnije prilagoditi radnička očekivanja i stavove tvrdim činjenicama tržišta rada. Budući da neoliberalno mišljenje smatra tržište mehanizmom racionalnog odlučivanja bez premca i ujedno temeljnom vrijednošću, društveni troškovi takve strategije zanemaruju se u teoriji i toleriraju u praksi.

Mišljenje Trećeg puta nedvojbeno je u pravu u svojoj temeljnoj postavci da bi bilo neodgovorno i glupo tražiti zaklon na taj način da se naprosto brani tradicionalna država blagostanja i istodobno napada neoliberalni nedostatak odgovornosti. Neizbježno je preuređenje struktura države blagostajna, ali samo u onoj mjeri koja pomaže da je se učini održivom. To važi za sve klasične stupove države blagostanja. U pogledu starosnih mirovina, potrebno je više prostora za izbor. Pojedinac bi trebao odlučivati o tome koliko bi svog dohotka htio uštedjeti sad kako bi bio u stanju potrošiti ga kasnije, ali mora se zadržati donja granica koja jamči dostojanstven život nakon umirovljenja. Potpora za nezaposlenost treba se uvjetovati spremnošću na prihvaćanje ponuda za zaposlenje. Osim toga, prestanak isplate potpore za nezaposlene treba uslijediti kroz njezino postupno smanjivanje, kako bi oni koji prihvate slabo plaćene poslove zadržali pravo na razumno povećanje dohotka.

Sve se to može i mora učiniti i postoje mnogi načini da se to postigne. Traže se pragmatizam, kreativnost i duh inovacije. Socijaldemokratska poruka mora, međutim, biti obnova ideje da svaki građanin ima pravo na standard koji mu omogućuje dostojanstven život ako su svi njegovi vlastiti napori bili neuspješni. Jamstvo pristojna života ne ovisi o ekonomskim zaslugama nego je to ljudsko pravo. Možda će biti više no prije potrebno da pojedinac dokaže kako je učinio sve u svojoj moći da bi zaradio za svoj život, no u slučaju neuspjeha on ima pravo na društvenu solidarnost i na to da se krivnja za nedostatke tržišta ne stavlja samo na njegova pleća, kako uz siromaštvo i nesigurnost ne bi dodatno bio stigmatiziran neuspjehom, kajanjem i krivnjom.

Zbog svih tih razloga Treći put će se dokazati kao smislen koncept za obnovu socijaldemokracije samo u onoj mjeri u kojoj će ponuditi smislene reforme države blagostanja, a da ne ukine jamstva socijalne sigurnosti. U suprotnom, on će ne samo štetiti javnome identitetu socijaldemokracije i zaniijekati svoju privrženost temeljnim vrijednostima, nego će pridonijeti društvenoj dezintegraciji. Socijaldemokratske bi stranke prije ili kasnije morale za to platiti političku cijenu.

Dva protivnika socijaldemokracije bili bi glavni dobitnici: neoliberali koji su konzekventniji od polovično neoliberalne socijaldemokracije i snage desnice koje obećavaju komunitarnije društvo i puno priznanje žrtava društvene isključenosti. Socijaldemokratski napori da preoblikuju državu blagostanja moraju uvažiti činjenicu da postoje ne samo granice koje ekonomska globalizacije postavlja državi blagostanja, nego i granice što ih država blagostanja postavlja globalizaciji. Ako se te granice povrijede, može se očekivati rastuća politička opozicija protiv slobodne trgovine.

Stoga obnovljeni socijaldemokratski projekt mora ostati vjeran ne samo konceptu šansi za sve, nego i konceptu društvene pravde, koji implicira jamstva minimalnog standarda materijalnog blagostanja. Naravno, takvo jamstvo implicira obvezu pojedinca da iskoristi svaku priliku koju mu tržište ili društvo nude da zaradi za svoj život. Stoga zapošljivost može biti jedan od korisnih ciljeva reforme države blagostanja, ali nije dovoljan uvjet za obnovu socijaldemokratskog projekta sve dok nema dovoljno poslova za sve.

Fleksibilan pojedinac i temeljna sigurnost

Jedna je od tema Blairova projekta Trećeg puta o kojoj se najžešće raspravlja opća kultura poduzetništva za sve članove modernih društava. Njezina je svrha ukidanje raširenog stava da pojedinac ima pravo na potporu države blagostanja, te, kao posljedica toga, porast fleksibilnosti tržišta rada, redukcija države blagostanja i s time povezan porast samoodređenih dobrovoljnih društvenih aktivnosti.

Alternative na raskrižju

Po prvi put diskurs Trećega puta stvorio je mogućnost političkog dijaloga na svjetskoj razini među predstavnicima lijevog centra, koji zbog globalizacije više no ikad prije imaju zajedničke probleme i mogućnosti. Mnogi od njih sve su više svjesni da će novi oblici transnacionalne koordinacije djelovanja biti jedan od uvjeta djelotvornog rješavanja problema u globalnoj eri. Ne čudi, međutim, da se konkretan oblik socijaldemokratske obnove razlikuje od zemlje do zemlje u ovisnosti o različitim sociokulturnim tradicijama pojedinačnih društava, izbornim takticima u političkoj areni i relativnoj snazi lijevog centra. Dosad su se pojavile tri varijante Trećeg puta. One sežu od radikalne pozicije, koja je usvojila suštinske dijelove suvremenoga liberalizma, do umjerene pozicije s mnogo opreznijim stavom o tome da valja preispitati ulogu tržišta i odgovornosti pojedinca.

Idealtipski promatrano, novi demokrati u SAD-u predstavljaju radikalni pristup problematici Trećeg puta, većina kontinentalnoeuropskih socijaldemokratskih stranaka slijedi umjeren put, dok novi laburisti u Velikoj Britaniji zauzimaju srednju poziciju.

S obzirom na gotovo sve ključne koncepte koji tvore građevne elemente novoga socijaldemokratskog projekta, prepoznatljive su neke posljedične alternative, doduše unutar zajedničkog okvira nekih temeljnih sličnosti. One traže i zaslužuju pažljiv politički diskurs među onima koji žele potaknuti uspješnu i održivu obnovu socijaldemokracije, pri čemu ostaje nešto prostora za preostale varijacije.

Idealtipske pozicije i njihovi različiti pristupi pojedinačnim pitanjima diskursa Trećeg puta prikazani su u tablici 1.

Koncept	Umjerena pozicija	Radikalna pozicija
Temeljna vrijednost	pravda	šanse za sve
Policy kultura	fleksibilnost plus temeljna sigurnost	duh poduzetništva
Ekonomska globalizacija	mora se politički oblikovati	mora se prihvatiti
Ekonomska politika	makroekonomska regulacija, kombinacija ekonomije potražnje i ekonomije ponude	ekonomija ponude
Odnos države i poslovnog svijeta	suveren plus posrednik	partneri
Odnos države i društva	naglasak na odgovornosti države	naglasak na dužnostima društva
Komunitarizam	dopunske politike	moralna kampanja
Država blagostanja	preustroj radi temeljne sigurnosti (građanska prava)	aktiviranje države za postizanje zapošljivosti
Modernizacija	multidimenzionalni koncept (ekonomski, kulturalni, društveni)	ekonomska racionalizacija
Ekologija	suštinska ekonomska uloga	neodređeno prihvaćanje
Uloga stranke	bitna za društveni diskurs i legitimaciju	nacija na prvom mjestu, marginalizacija stranke
Strategija	strukturne promjene, deliberativni diskurs	kulturalna kampanja, medijsko insceniranje komunikacije

Tablica 1: Raspon pozicija Trećega puta

Temeljne vrijednosti, političke kulture i ljudske potrebe

Kao što smo prethodno pokazali, postoje dobri razlozi za ponovno opće vrednovanje socijaldemokratskog političkog projekta u doba globalizacije. Kao i ranije u povijesti, opet se može zamisliti kao nova sinteza izvornih teorija demokratskog socijalizma i liberalizma. U takvoj novoj sintezi – ma kakav oblik poprimila u različitim zemljama – temeljne socijaldemokratske vrijednosti moraju ostati vidljive i djelotvorne unatoč mogućim suštinskim promjenama u politikama koje se zagovaraju. Među tim je temeljnim vrijednostima najistaknutija socijalna sigurnost kao građansko pravo u uvjetima kad tržište ne može pojedincu ponuditi prihvatljiv posao. Ta se vrijednost nipošto ne može odbaciti ako pojam socijaldemokracije nasuprot (neo)liberalizmu s pravom pretendira na to da ima nekog smisla. Kad bi se odbacila ta vrijednost, sama bi ideja socijaldemokratskog projekta u suštini nestala iz političke arene, neovisno o tome koje bi se etikete nudile. U onim europskim zemljama kojima je zajednička duga tradicija konsenzusa oko blagostanja i koje su razvile odgovarajuće političke programe, jaka doza neoliberalnog "lijeka" najvjerojatnije bi imala tri nepoželjne posljedice:

- ▶ gubitak socijaldemokratskog identiteta spram neoliberalizma
- ▶ sve veću društvenu dezintegraciju i otuđenje
- ▶ izborne gubitke socijaldemokracije u korist liberalnih i ekstremističkih desnih stranaka.

Ti rizici očigledno ocrtavaju krajnje granice promjena. Vrlo je vjerojatno da u mnogim visoko razvijenim kapitalističkim demokracijama čak oko četvrtine birača – kao što pokazuju primjeri Austrije i Francuske – može smatrati ponude desnog populizma i ekstremizma jedinom nadom za prihvatljiv život u svijetu gotovo neograničene fleksibilnosti. Tom scenariju socijaldemokracija ne bi mogla ponuditi uvjerljivu alternativu ako bi prihvatila radikalnu varijantu Trećeg puta. Neizvjesno je kako daleko u tom smjeru može ići društvo poput američkog, no povijest i današnje iskustvo sugeriraju da bi većina europskih društava prije postala plijenom rastućeg utjecaja desnog populizma.

Na današnjem stupnju razvoja modernih društava i pritiska u smjeru dosad nezabilježene razine fleksibilnosti na svim područjima društvenog života, čini se vrijednim prisjetiti se činjenice da u konačnici postoje stvarne antropološke granice kulturalne promjene, neizvjesnosti i fleksibilnosti. Očigledno je da su temeljne antropološke potrebe, poput komunikacije ili potrebe za sigurnošću, u određenoj mjeri kulturalno uvjetovane. No čak ni kulturalna promjena ne može zanemariti samu suštinu tih temeljnih potreba. Može ih modelirati, oblikovati, širiti ili smanjivati, ali ih ne može sasvim zaobići. Socijaldemokracija mora zadržati prihvatljivu minimalnu razinu socijalne sigurnosti, ma kako se velikim naposljetku pokazao prostor za nove oblike fleksibilnosti.

Za izdavače:
Mirko Hempel (Zaklada Friedrich Ebert)
i dr. sc. Antun Vujić (Novo društvo)

Ured Zaklade Friedrich Ebert

Praška 8, 10 000 Zagreb
www.fes.hr

Novo društvo

Udruga za razvitak socijalne demokracije
Ilica 61, 10 000 Zagreb
www.novodrustvo.net